

(1876—86), nato Jurčiču (1900), pred par leti (1929) pa Napoleonu. Ker mu grozi pred Narod. muzejem, kakor se kaže, v doglednem času nova deložacija, bi bilo prav umestno, da se mu prihrani del sedanjega Napoleonovega trga, kar ga leži v notranjem mestu. Izpred bodočega Mestnega muzeja se mu morda ne bo treba nikamor več premikati.

Malo govoreča Vodna steza bodi v spomin na poleg stoječo bivšo kruharno (Brotkammer ali betlehem)

Krušna ali Betlehemska ulica. Sv. Florijana ulica pa naj se razdeli tako, da bo njen zgornji del nosil zopet svoje prvotno ime Visoki trg.

Da bo notranje mesto z imeni čimbolj restavrirano, je treba napraviti tudi majhno spremembo na Gradu. Zato naj ime »Na utrdbah« zamenja »Meščanska bastija«, v spomin na bivše meščansko protivesje k deželnoknežjemu gradu; morda bo potem ta točka vendarle bolj upoštevana, kakor je danes.

K ŠTUDIJ ZA REGULACIJO MARIBORSKEGA GLAVNEGA TRGA

ING. ARH. JAROSLAV ČERNIGOJ

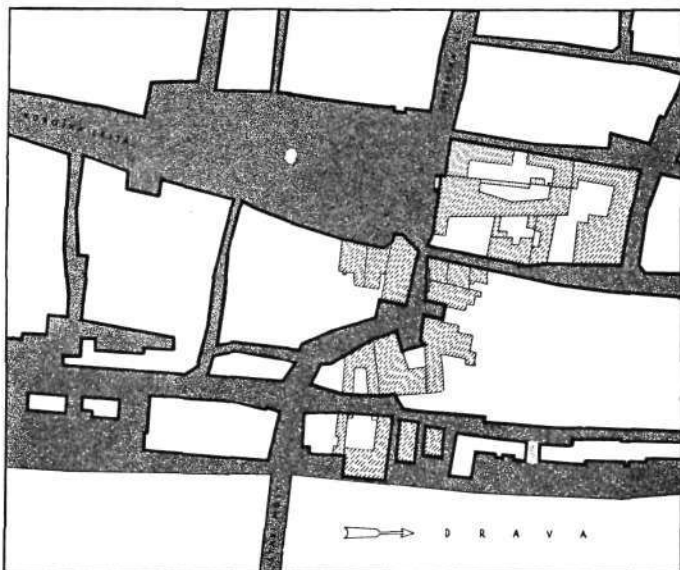
Ob dvanajsti uri se je lotil Maribor svojega regulacijskega načrta. Postavil je program, ki osvetljuje urbanistične potrebe Maribora za dolgo vrsto let v bodočnost. Program se naslanja na dediščino, ki nam je bila zapuščena in zasleduje, oprt na geomorfološka, sociološka in tehnična dejstva bodoči razvoj mesta. Del programa obsega načrt, po katerem se bo postopoma izvršilo zdravljenje obstoječih delov mesta, ki hiraajo v prometnem, zdravstvenem ali lepotnem oziru. V tem načrtu je postavljena tudi potreba po regulaciji središča Maribora, Glavnega trga.

Naglašam, da predstavlja ponatisnjeni načrt zgolj študijo, eno izmed variant, ki so nastale prav na oni podrobni in sistematični način, kot se vrši delo na celotnem regulacijskem načrtu. Trg leži v starem jedru mesta, zdelo se mi je torej potrebno, zasledovati glavne obrise njegovega razvoja in če mogoče povzeti vse dobre zasetke in vrednote, ki so nam jih zapustile prejšnje generacije.

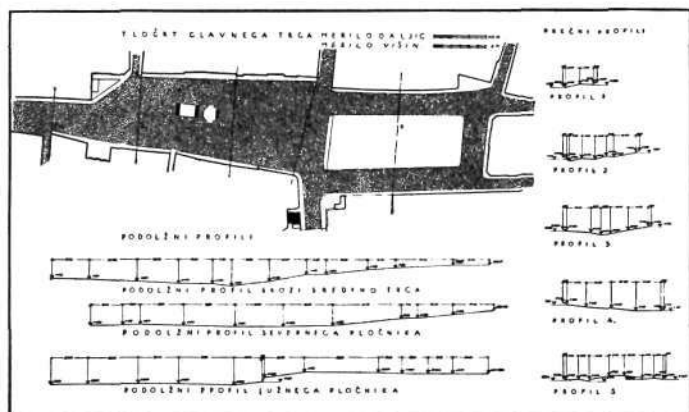
Mariborski trg ni nastal v stremljenju po zavestnem lepotnem cilju. Je delo generacij brez enotne volje posameznika za celotno tvorbo — produkt počasnega razvoja in ekonomskih prilik. Trg »Marchburg« obstoja že konec XII. stoletja in z njim v glavnem zasnova Glavni trg. Nastal je nad mostom, na obrežni terasi, kjer sta se združili cesti z Dunaja in s Korške, da skupaj premagata Dravo. Stari načrti nam kažejo povsem zazidan trg, ki je moral biti čudovito zaključen, tem bolj, ker so dopuščale mnogokrat lomljene, zavite ulice z izzidki očesu le kratek pogled. To zaključenost je zadela l. 1906. katastrofa in jo za vselej uničila, ko so porušili zgradbe, ki so v sl. št. 1. črtkano vrisane. Po dolgotrajnih debatah so določili traso novega državnega mostu v prometni črti današnje Aleksandrove ceste in Gosposke ulice. Prvi ukrep v tej smeri je bila odstranitev blokov na vzhodu trga: ogromna odprtina je zazijala in nastala je ona druga polovica Glavnega trga, ki se tako očitno razlikuje od starega dela. Današnji Glavni trg obstoji iz dveh delov, iz starega dela s starimi zgradbami svojevrstne razsežnosti in parcelacije njihovih zemljišč ter

iz novega dela z novimi zgradbami znatnih izmer, zlasti v višino. Čar starega trga, ki mu ga je dala njegova tako popolna zaključenost, bogata variacija različnih, a enotnih vtisov, skladno sorazmerje njegove razsežnosti do merila obdajajočih ga zgradb, je bil v svojem bistvu zadet in uničen. Z nezaključeno vzhodno stranjo je postal trg pust, zgradbe neznatne — prostor se je razblinil, ker je odpadel bistven element. Ne morem se spuščati na tem mestu v kritično presojo o upravičenosti za to urbanistično dejanje, ki ga je storil predvojni Maribor in je bilo z izbrano traso novega mosta potrebno. Ugotavljam le vpliv, ki ga je imelo na fizionomijo trga. Ta vpliv je bil v lepotnem oziru porazen in je tu jedro estetske plati regulacije Glavnega trga.

Današnja situacijo, situacijo, s katero mora računati projektant, prikazuje sl. št. 2. Longitudinalna razsežnost trga, ki jo je kazal že tloris starega trga,

Sl. 1. Staro stanje Glavnega trga pred graditvijo drž. mostu

Sl. 2. Današnja situacija Glavnega trga

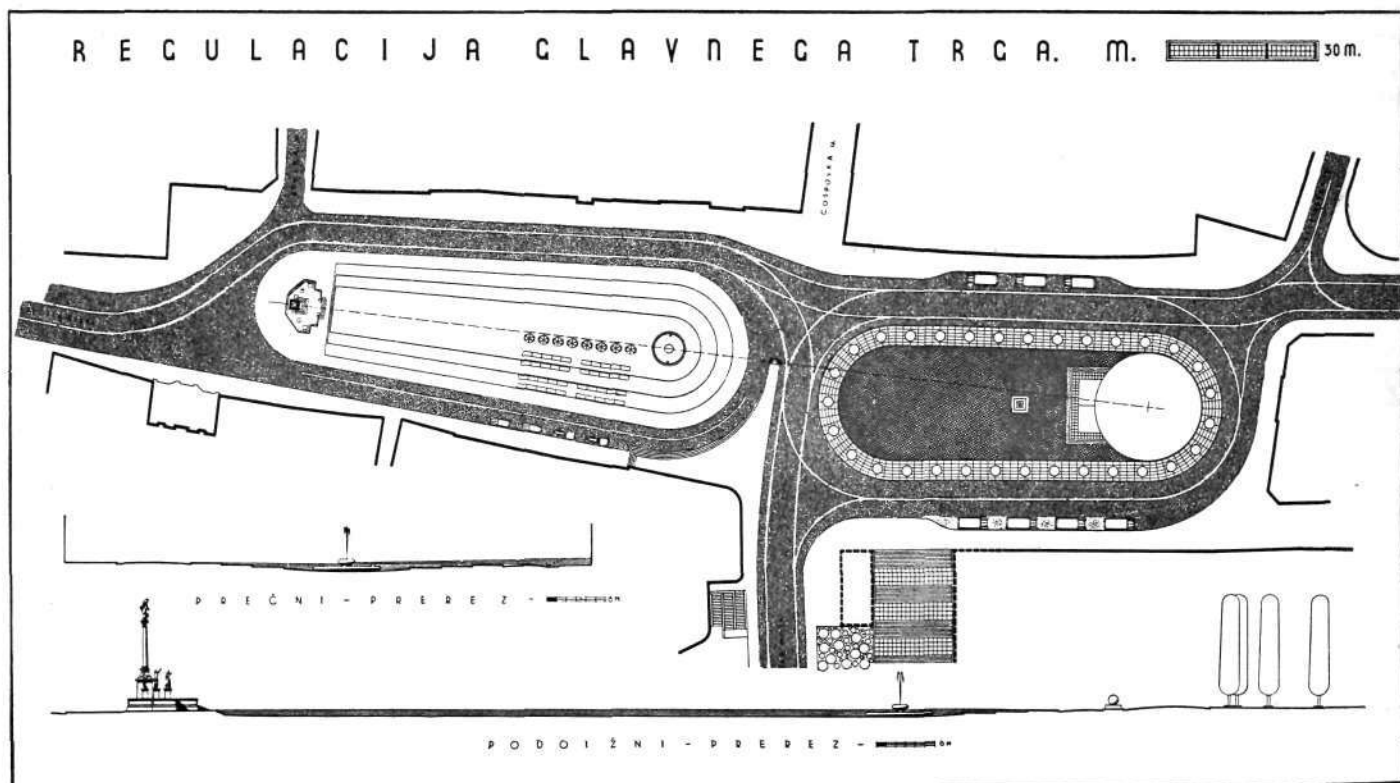
se je povečala za skoraj še eno dolžino. Iz vzdolžnih profilov je mogoče posneti, da sta stari del in novi del višinsko ločena: ploskev novega dela je višja od starega, ker stremi za višinsko zvezo z lokom državnega mosta. Baš ta višinska razlika je dala migljaj za estetsko razčlenitev obeh delov Glavnega trga in pobudo za motiv, ki ureja komplicirane višinske razmere starega dela. Stari del je tlakovan s slikovitimi mačjimi glavami in ima nekako v optični sredini Marjino znamenje, obdano s skulpturami svetnikov. Stari del nima gradbene dominante, čeprav stoji tu magistrat s svojim stolpom in Alojzijeve cerkev; obe zgradbi ležita v vzdolžnih stranicah starega trga in zato ne obvladata slike. Zgradbe na tem delu Glav-

nega trga so dvo- in enonadstropne ter ozke, vse stare, razen dveh na obeh krajnih koncih, a jim je nekaterim predvojna doba nadela novo fasado renesančnih oblik. V celoti nudijo še vedno znatno mikavnejšo sliko od zgradb na vzhodu in jugu novega dela, ki so jih zgradili in projektirali predvojni in povojni graditelji brez vneme in hotenja.

Nujno je treba rešiti problem prometa na Glavnem trgu. Ta promet ni zgolj lokalnega značaja za mesto, temveč je tudi tranziten, ker poteka preko edinega mosta za vozila, ki spaja oba bregova Drave. Promet pešcev na Glavnem trgu je tržnega in tranzitnega značaja. Na starem delu trga in na delu novega je mariborski živilski trg. Važno je tudi dejstvo, da je novi del Glavnega trga izhodišče številnih avtobusnih prog. Dosedaj ni bilo, razen velikega otoka na novem delu, v prometnem oziru ukrenjeno nič in je zaradi tega promet docela neurejen. Posebno se to opaža ob začetku in koncu delovnega dneva, kadar utripa promet pešcev najmočnejše.

Rešitev terja torej raztrgano lice Glavnega trga, zamotane višinske prilike in neurejeni promet. Namesto nekdanje zaključenosti, ki je ni več mogoče doseči, naj obvladuje trg enoten nov motiv — v zameno za izgubljene vrednote. Ta motiv naj bo dosežen z najmanjšimi sredstvi, pri čemer mislim na umetniška, a — last not least — tudi na finančna.

Hrbtenico regulacije trga daje rešitev prometa. Predvidena sta dva velika otoka z velikimi loki. Ta dva otoka potisneta ves promet z vozili na robove trga. Kot tranzitna prometna žila z dvosmernim pro-

Sl. 3. Študija nove regulacije Glavnega trga

metom pa je dimenzionirano le cestišče na severni strani. Na jugu služi ozko dimenzionirano cestišče zgolj dovozu, kretanju avtobusov in izvoščkov. Gosposka ulica je povsem izvzeta prometu vozil — izvzemši dovoza seveda — pločnik na severni strani Glavnega trga poteka torej nepretrgano od Vetrinjske do Stolne ulice. S prometno ureditvijo je podana tlorisna odločitev obeh delov trga. Oba dela sta tudi po značaju prometa kolikortoliko diferencirana: stari del trga ima v glavnem promet tržnega značaja, vzhodni, novi del promet tranzitnega značaja. Ta ločitev seveda ne more biti precizna, vendar zadošča za spoznanje, da je treba obrniti glavni tok pešcev na vzhodno stran trga, kjer je otok urejen za prehod v poljubni smeri.

Oba dela Glavnega trga se torej razlikujeta po postanku, po značaju obdajajočih jih zgradb in po značaju svojega prometa. Zdelo se mi je torej pravilno, obravnavati oba dela tudi v formalnem oziru različno. Stari del ima nenavadno komplicirane višinske prilike, ki jih prikazujejo prečni in vzdolžni profili sl. št. 2. Te višinske prilike rešuje načrt z amfiteatralno projektiranimi terasami. Najhujšo višinsko razliko urejuje stopnišče na jugovzhodnem koncu starega dela. Otok, na katerem se bo vršilo tržno življenje, pada enakomerno, a za oko komaj opazno, proti jugu. Ker bo os novega otoka s svojimi terasami poudarjena, je predstavljeno Marijino znamenje v to os, in sicer na skrajni zapad. Ta predstavitev je tem bolj upravičena, ker je soha s svojimi skulpturami izrazito frontalna. Na najnižji točki otoka, kamor sili voda po zakonih, ki so ji dani, je projektiran nizek vodnjak — pendant k Marijini sohi na nasprotni strani. Za tlakovanje tega otoka naj bi se uporabil obstoječi tlak, ki je slikovit in s katerim se morejo s skromnim ornamentiranjem poudariti dolge linije, ki jih podajajo posamezne terase in se vse ste-

kajo k vznožju Marijine sohe ter pripravljajo pogled na njo. Glavni motiv novega dela Glavnega trga, ki naj vrne staremu vsaj nekaj nekdanje zaključenosti in nekdanjih izmer, je vrsta topolov, ki obkroža veliki prometni otok. Ti naj tudi ustvarijo prehod k velikemu merilu, ki je podan z velikimi stavbami. Na notranji strani otoka bo nastal s topoli nov zaključen prostor s svojo lastno osjo. Na vzhodni strani paviljonska zgradba ne previsokih izmer — po svoji legi in velikosti kot nalašč prostor za umetniški paviljon Maribora. Pred paviljonom ugoden prostor za spomenik s figuralno rešitvijo. Ob Bergovi hiši, ki se končuje s požarnim zidom, je potrebna zgradba, ki bo zaključila vrsto hiš na južni strani novega dela. Poleg tega novega trakta je projektirano široko stopnišče k sprehajališču ob reguliranem Pristanu, ki se bo začelo ob železniškem mostu in končalo na Mariborskem otoku.

Več naj pove načrt — ti stavki prikazujejo zgolj osnovne smernice gledanja in rešitve problema: načrt dela zavestno s skromnimi sredstvi. Lahko bi bil bolj na široko zasnovan, velikopoteznejši. Manj glede starega dela Glavnega trga, ki s svojim starikavim, simpatičnim okoljem ne prenese in ne rabi prevelikih operacij ter je tu najmanjša mera ukrepov najboljše kot glede novega dela. Tu mislim na korekturo kake gradbene črte novega dela, na njegovo delno zaidavo, ki bi gotovo radikalnejše rešila estetski problem, ali celo na porušitev bloka med Gosposko, Jenkovo in Vetrinjsko ulico. Vse to bi dalo projektiranju docela drugo lice in bogate, nove možnosti. S težavo sem se ubranil vseh teh izkušnjav in ostal na trdih tleh realnosti naših dni in sredstev: hotel sem načrt, ki naj bi bil podlaga za dejansko uresničenje regulacije Glavnega trga in ne pobožna fantazija zanešenega arhitekta.

MARIBORSKI GHETTO

DR. VLADIMIR TRAVNER

Za naše srednjeveško narodno gospodarstvo so imeli odločilni pomen židje; ti so obvladali več stoletij domala vso trgovino — zlasti z inozemstvom — in ves denarni promet. Zato je zgodovina Židov na Slovenskem bistveni del naše lastne preteklosti.

Prvo mesto v zgodovini židovstva na Slovenskem zavzema Maribor. Tu je bila v srednjem veku naša največja židovska naselbina in tu so živeli najpomembnejši židovski trgovci in bankirji. Srednjeveški Maribor je bil tudi duhovno središče židov v slovenskih deželah in večkrat sedež vrhovnih rabinov za Štajersko, Koroško in Kranjsko.

¹ Conversio Bagoariorum et Carantanorum omenja židovskega zdravnika na Slovenskem (»... medicum iudaicum vel sciaviasticum ...«).

Prve vesti o srednjeveških židih na Slovenskem izvirajo iz IX. in X. stoletja.¹ V večjem številu pa so se naselili v teku XII. do XIV. veka. Na Slov. Štajersko in Koroško so prišli iz Porenja, kar tudi dokazujejo njihova nemška in židovsko-nemška imena kakor Maier, Nachmann, Gulden, Rosel, Blümel, Isserlein (= Izrael), Jeklein (= Jakob), Eisach (= Izak) ita.

Po ukazu papeža Inocenca III. (1215) in poznejših predpisih so morali stanovati v mnogih krajih ločeno od ostalega prebivalstva v posebnih mestnih delih — ghettih ali — kakor so se običajno imenovali pri nas — židovskih ulicah.² Ti predpisi pa se v naših krajih

² Pomen izraza »ghetto« ni jasen. Nekateri trde, da je nastal »ghetto« iz ital. besede getto (livarna), ker je bila židovska četrt v Benetkah blizu livarn (arzenala).